

A SZÁZÉVES „SZÓZAT” ÉS A KÜLFÖLD

MOST ÜNNEPELTÉK ORSZÁGSZERTE a „Szózat” megzenésítésének századik évfordulóját. Néhány évvel ezelőtt pedig kerek száz esztendeje volt, hogy *Vörösmarty Mihály* „Szózat”-ával megajándékozta nemzetét. Nyomai vannak, hogy néhány versszakat már 1835-ben vetette papirosra, majd 1836-ban kidolgozta, de a „Szózat” nyomtatásban először 1837-ben jelent meg *Bajza József* „Aurorá”-jában. Alig van még egy magyar költemény, melynek fényesebb lett volna a sorsa, mint a „Szózat”-nak, amely palotától a kunyhóig elterjedve nemzeti dalává vált a magyarságnak. Csak *Kölcsey* „Himnusz”-a és *Petőfi* „Nemzeti dal”-a dicsekedhetik hasonló elterjedéssel. Ez a három költemény oly szorosan nőtt össze az utóbbi évszázad magyar történelmével, hogy valóban a magyar nemzeti lélek őseredeti megnyilvánulásának tekinthető. *Vörösmarty* „Szózat”-a nem viseli ugyan egy himnusz büszke címét, valósággal azonban *Kölcsey* „Himnusz”-ával együtt a magyar nép nemzeti himnuszává vált. Hivatalos és nemhivatalos ünnepélyek alkalmából a két nemzeti dalt együtt vagy váltakozva éneklük. Csak a trianoni katasztrófa óta társult még hozzájuk *Papp-Váry Elemérné* „Hitvallás” című verse, amely „Magyar hiszekegy” címmel nemzeti imává változott.

Mindennapi imáinknak azonban sajnos az válik közös sorsává, hogy szavuk folytonos pergetése közben elfakul az értelmük. Gépies monotonossággal mormoljuk őket, s közben elvész az, ami bennük mélység és örök, amiben minden idők magyarja magára találhat. Pedig gyönyörűen figyelmeztet bennünket Arany: „Oh értsd is a szót és könnyelmű szájon Merő szokássá imád ne váljon!” (*Rendületlenül.*)

Miként „Az ember tragédiája” ízig-vérig politikai természetű költemény, s *Madách* megírta azt, amit *Goethe* „Faust”-jában elmulasztott: akképen mondhatjuk, hogy a „Szózat” elejétől végig a hazáról írt hősköltemény. A hazaszeretet magasan zengő ódája, az ember és föld kapcsolatának örök mítosza, az egyének viaskodásának zűrzavarában a nagy magyar sorsközösség világnézetének filozófikus himnusza. „Hazádnak rendületlenül Légy hive, oh magyar!” Lehetne-e pregnánsabban kifejezni a magyar élet örök programját? Ez a parancs a hűség parancsa, amely elválhatatlan szimbiózisban egyesíti a magyar földet népével. E mellett szinte eltörpül a nagy dilemma: a „jobb kor” vagy a „nagyszerű halál” kérdése, mert „Itt élned, halnod kell.” De nemcsak erkölcsi érzelmek láncolnak bennünket ehhez a földhöz, hanem a történelmi sorsközösség

parancsszerű követelménye is. „Bölcsőd az s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar“. Minden más föld nekünk idegen, mert „A nagy világon e kívül Nincsen számodra hely.“ A multunkban és történelmi hagyományainkban gyökeredző sorsközösség avatta e földet hazánkká.

*„Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezred év csatolt.“*

Ez a fényes történelmi mult, melynek során „küzdtenek a honért hős Árpádnak hadai“ s „törtek össze rabigát Hunyadnak karjai“ és hordozták a szabadság véres zászlóit: ez a hőstettekkel felékesített nemzeti történelmünk egyben nagy biztatónk a jövőre, mert „Meggogyva bár, de törve nem, Él nemzet a hazán.“

VÖRÖSMARTY „SZÓZAT“-A a magyar romantika gazdag nemzeti lírájának terméke. Keletkezésének története a mult század harmincas évei reformkorszakának történetével van szoros kapcsolatban. Vörösmarty nemzeti ihletettségu költészetével hasonló szerepet tölt be a magyar irodalomtörténetben, mint „a legnagyobb magyar“ a politikai történelemben. A fiatal Vörösmarty nemzeti koncepciója még a preromantika keserü alaphangulatában gyökeredett. Ez a bécsi kongresszus után bekövetkezett korszak, melyben Magyarország az osztrák monarchiába bekebelezett tartományként az önálló állami lét minden lehetőségétől megfosztva tengődött. E korszak történelemszemlélete volt a költészetben a passzív álmodozás, a tétlen multimádat és a sors rendelésében való resignált megnyugvás. A klasszikus hősímádatnak és a multon csüngő passzív dicsőségváagnak legnagyobb költői kifejezője volt Vörösmarty modern eposza, a „Zalán futása“. Ez a magyar „Kalevala“ volt ama nemzeti eszménynek a hőskölteménye, amely a magyarságot a rendi állam korában eltöltötte. Egészen figyelemreméltó, hogy a világhódító romantika korában a két testvér-nemzet legnagyobb fiai közül kettőt egyidőben fog meg az a gondolat, hogy nemzetünknek ősi hagyományait hőskölteményekben egyesítsék. Mennyivel szerencsésebb volt azonban a finn *Lönrot*, mint a magyar *Vörösmarty*. A finn nép ajkán éltek még az ősi runók. Csak össze kellett azokat gyűjtenie és egybefűznie. Mennyivel nehezebb feladata volt Vörösmartynak, akinek a költői képzelet erejével kellett benépesítenie a magyar Olymposzt. De mindkettőjüknek közös volt a céljuk: a nemzeti mitológiával az ősi dicsőséget feltámasztani és segítségével a nemzeti öntudatot felkelteni.

Széchenyi új reformnacionalizmusa Vörösmarty filozófiáját és költészetét új irányba tereli. A legnagyobb magyar hadat izen elavult rendi alkotmányunknak és meg akarja változtatni gazdasági rendünket. A dicső multról való ábrándozás nem elegendő. Csak a tetterős, komoly és előrelátó munka segítheti át a nemzetet törté-

nelmének holtpontján. A huszas évek rezignált hangulatában rendkívül nagy hatása van Széchenyi jövendölésének arról a Magyarországról, amely nem volt, hanem lesz. A mult helyett tehát a jövő, a régi ápolása helyett a bíráló, a tépelődés helyett a munka és a halál helyett egy újszerű élet lehetőségei. Vörösmarty világnézetét mostmár Széchenyi nemzeti koncepciója hatalmasan befolyásolja. Eszmevilágát kiemeli a céltalan pesszimizmus birodalmából. Ahelyett, hogy világnézeti harcoknak engedné át magát, Vörösmarty a nagy magyar nemzeti sorsközösségnek válik felébresztőjévé. Ez volt az az út, amelyen Vörösmarty a „Zalán futása“-tól a „Szózat“-ig elérkezett.

Hogy Széchenyi, az egész korszaknak nagy inspirátora, miként befolyásolta a »Szózat« keletkezését, érdekesen világítják meg a legújabb kutatások. Széchenyi 1835 november 30-án tartotta híres országgyűlési beszédét a magyar nyelv ügyében. Ebből az évből találtak Vörösmarty hátrahagyott írásai között egy cédulát, amelyen a »Túlvilágát kép« című költeményének (1835) néhány sora után a »Szózat« első két versszaka olvasható. Látszólag ez volt az első fogalmazvány, amely a végleges szövegezéstől még eltért. Amikor 1836-ban az egész költeményt írta, ezt a fogalmazást megváltoztatta. Ha most már a »Szózat« bevezető szavait olvassuk, megtaláljuk azokat Széchenyi említett beszédében. »A magyarnak csak itt van egyedül hazája... A szegény magyar édes hazánkat kivéve széles e világon se találhatik.« De akár mint volt is, bizonyos, hogy Vörösmarty nemzeti líráját akkor Széchenyi reformnacionalizmusa befolyásolta.

Hogy Vörösmarty »Szózat«-a rövid idő alatt mily közkedveltté lett, az is bizonyítja, hogy *Bartay Ede*, a Magyar Nemzeti Színház igazgatója, 1843-ban húsz arany pályadíjat tűzött ki legjobb dallamára. A versenyben *Egressy Béni* lett a győztes.

VÖRÖSMARTY HÍRES KÖLTEMÉNYÉT hamarosan tizenegy idegen nyelvre fordították le. A „Vasárnapi Újság“ 1861. évfolyamához külön füzetben csatolt melléklet közöl is német, francia, angol, olasz, szlovén, tót, oláh, szerb és vend nyelven kilenc műfordítást. Amde Vörösmarty nagy életrajzírója és műveinek gyűjteményes kiadója, *Gyulai Pál* nem tudta, hogy a „Szózat“ első fordítása svéd nyelven jelent meg. Még a németet is megelőzte, amely 1846-ban látott napvilágot *Treumund* (Steinacker szepességi evangélikus pap-költő álneve) *Gusztáv* „Herzensklänge“ című kötetében. Vörösmarty „Szózat“-ának svéd fordítója *Kellgren Herman* (1822—1856) volt, a keleti irodalom professzora a helsinki egyetemen. Ez a magyarul is tudó, svéd anyanyelvű finn költő a magyar eredetiből ültette át a „Szózat“-ot. A „Helsingfors Morgonblad“ 1845 április 14-i számában jelent meg a következő címmel: „Ungersk Nationalsång. Af Vörösmarty. Öfvers. H. K.“

Hogy a gyönyörű nemzeti himnuszt Finnországban mennivre becsülték, mutatja, hogy az 1846. évre szóló „Necken-Kalender“-be ismét fölvtették. Ez 1845 karácsonyára jelent meg. Aspelund evangélikus prépost elbeszélése szerint Kellgren sajátkezüleg adta át a

kalendáriumot *Runeberg Johan Ludvignak*, a svéd anyanyelvű nagy finn költőnek, aki egy pillantást vetve annak tartalomjegyzékébe, azonnal felütötte a pompás költeményt és miután elolvasta, szépségét és izzó hazafiságát dicsőítette. Kellgren műfordítása azonban bizonyosan még nyolc hónappal előbből ismerős volt előtte, mert 1832 és 1837 közt szerkesztője, később pedig, amikor Porvoo-(Borgå)-ba átköltözött, szorgalmas munkatársa volt előbbi újságjának, a „Helsingfors Morgonblad“-nak. Most, amikor a költeményt a kalendáriumban ismét felfedezte, valószínűleg csak örömét akarta Kellgrennek kifejezni a szép magyar nemzeti dal fordítása fölött.

Nem csoda, hogy az erőteljes nemzeti himnusz Runeberg lelkét oly mélyen megragadta. A magyar irodalom már korábban is érdekelte. Később Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Sándor költeményeiből fordított. 1846 tavaszán írta aztán Runeberg Kroksnäsben „Vårt land“ (A mi országunk) című költeményét, amely még ugyanennek az évnek őszén Porvoo-ban ismertté vált. Az óda azonban teljes egészében 1847 április 1-én jelent meg a „Fosterländsket album“ 3. füzetében. 1848 május 13-ától fogva a „Vårt land“ a finnek nemzeti énekévé vált és ugyanez év december 10-én mint bevezető diti-rambus jelent meg „Fänrik Ståls Sägner“ (Ståls zászlós elbeszélései) című regénysorozatához, melyben a finn-orosz háború véres dicsőségét és szomorú szenvedéseit örökítette meg.

Nem nehéz most már a feltevés, hogy amikor Runeberg Vörösmarty „Szózat“-át a „Helsingfors Morgonblad“-ban olvasta, feltámadt lelkében a testvérnépre való emlékezés. Önkénytelenül a két nemzet sorsának hasonlóságára gondolt. Arra, hogy mindketten évszázadok óta idegen iga alatt szenvedtek, de nem roskadtak össze. Sőt ellenkezőleg, dicsőséges multjoktól lelkesítve, rendületlenül várnak a jobb korra vagy a nagyszerű halálra. És valóban, ha Runeberg „Vårt land“-ját behatóan egybevetjük Vörösmarty „Szózat“-ával, ez utóbbinak hatását nem lehet tagadni. Mind formájában, mind tartalmában kimutatható.

Első pillanatra feltűnik, hogy Runeberg átvette a „Szózat“ versformáját. A különbség csak annyi, hogy a négy sor közé még egy jambusi verssorpárt közbeiktatott, amely az első sorral rímel.

E külső mellett azonban sokkal nagyobb és fontosabb az a hatás, amelyet a magyar nemzeti dal gondolatmenete Runeberg költeményére gyakorolt. A különbség csak az, hogy gonddal, karddal és ekével küzdöttek a honért egykor a finn apák, ahol azonban minden szikla, minden tó, minden terméketlen rög aranyat ér. A „Szózat“-ban ellenben karddal és vérrrel kellett a népnek megvédelmezni a termékeny magyar földet a sok ellenség ellen. Ennél az egybevetésnél nemcsak egyes szavak, hanem egész kifejezések is hasonlóságot mutatnak. Amikor például a „Vårt land“ hetedik versszakában olvasuk: „Hur ödet kastar än vår lott, Ett land, ett fosterland vi fätt.“ Magyarul: „Bármint vessen a sors, van még hazánk, szülő hazánk.“ Ugyanez a gondolat Vörösmartynál: „Áldjon vagy verjen sors keze: Itt élned. halnod kell.“

A különbség tehát csak a két nemzet alaphangulatában van és abban az alkalomban, melyre a két költemény készült. Közös ben-

nük az utalás az ősök harcaira és a szebb jövőre. Amellett Vörösmarty hazájának régi dicsőségére emlékeztet s új küzdelemre hívja fel a nemzetet. Vagy győznie kell, vagy — miként a népnek jóslatszerűen feltárja a jövőt — végzetének rohan elébe.

»Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.«

Runeberg nem mer nagyszerű halált jósolni, neki feltétlenül vigasztalnia kellett, mert a finn népnek már mögötte volt a végzetes küzdelem. Emellett a „Stål zászlós elbeszélései“-ben amúgy is vigasztalan, szomorú képet festett és így legalább ebben a bevezető költeményben kellett erőt öntenie az olvasóba. Utolsó verse tehát lelkes fölbátorítást tartalmaz és valóban vigasz az olvasóra. Vörösmarty ellenben csak két sorban utal a jobb jövőre, amikor így kiált fel: „Még jönni kell, még jönni fog Egy jobb kor...“

A finnországi irodalomtörténeszek közül már többen rámutattak arra a hatásra, amelyet Vörösmarty „Szózat“-a Runeberg „Vårt land“-jára gyakorolt. Érdekes pl. *Cygnæus* finnországi svéd író véleménye. Miután ismerteti az 1848-i manifesztumot, amely a „Vårt land“-ot finn nemzeti himnusznak deklarálta, írja: „Senkiséem gondolt arra, hogy a dal ama hangok visszhangjának tekinthető, amelyek egy rokonnép elégedetlenséggel és gonddal csordultig telt kebléből törtek elő. A dal ugyanis a mi tulajdonunk volt; a mienk, mint maga a föld, melynek nevét kapta. A legjobb érzelmeket fejezte ki, melyek szó és név nélkül mindannyiunk szívében hullámoztak és éltek. Mindaz a vad, rettenetes és vigasztalan, ami Vörösmarty költeményében kifejezésre jutott, a „Vårt land“-ban békésen, nyugodtan és tisztán jelent meg, miként az esti égbolt.“

A magyar irodalomban a nemrég meghalt északi kulturdiplomata, *Leffler Béla* hívta fel a figyelmet először a két nemzeti dal hasonlóságára. De elmulasztott rámutatni arra a rendkívül érdekes és bennünket igen közelről érdeklő körülményre, hogy a „Vårt land“ finn (és német) fordítása 1851-ben a „Soumetar“ című finn folyóiratban K. K. aláírással finnül is megjelent és abból a velünk rokon finn nép nemzeti himnusza, a „Maamme“ (Hazánk) keletkezett. Runeberg, a svéd anyanyelvű finn hazafi ugyanis eredetileg svédül írta meg.

Ha most már meggondoljuk, hogy az észti nemzeti himnusz alig egyéb, mint a finn himnusznak nemzeti viszonyaikra való átköltése, a Paciustól szerzett dallamuk pedig teljesen azonos: továbbá, hogy a kis finnugor liv nép nemzeti dala csak az észti himnusznak egy változata: akkor végeredményében azt állíthatjuk, hogy a három északi finnugor testvérnép nemzeti himnusza a magyar költői lángész, Vörösmarty „Szózat“-ának hatása alatt keletkezett.

Ne gondoljuk azonban, hogy a magyar nemzeti szellem egyik legragyogóbb alkotása csak a rokonnépek hazafias költészetét ihlette. 1861-ben jelent meg Prágában egy kötet cseh nyelven a következő címmel: „Szózat.“ Társadalmi cseh daloskönyv. Összeállították

Barák, Prerhof és Vilímek. Ennek 58—60. lapjain mit olvasunk? „Nemzeti dal“:

»Hazádhoz, cseh, légy hűséges!
Ez Isten törvénye.
Hazád — anyád, aki ápol
S ölében eltakar.
Hiába e széles földön
Más hazát keresni:
Itt kell élned, itt kell halnod,
Örömben és bánatban!«

Így megy tovább Vörösmarty „Szózatá“-nak csaknem szószereinti fordításaként, a magyar hőstettek helyébe a cseh hőstetteket állítva. Ne higgyük azonban, hogy a költemény végén a magyar költő neve olvasható. Róla hallgat az írás, sőt még a cseh szerzőről, illetőleg a tolvajról is, aki nemzeti imánkat már 1861-ben egyszerűen kisajátította. Ez a szellemi tolvajlás, amely legszentebb kincsünket orozta el ily álnokul, annál súlyosabb, mert a cseh anyák egy emberöltőn át a magyar szellemi kincs hangjai mellett lelkesítették gyermekeiket és nevelték ellenségeinkké.

Ámde az osztrák szomszéd sem akart elmaradni a cseh kultúr-nép mögött. 1928-ban *Rungaldier Randolf* bécsi tanártól „Oesterreich“ címmel egy kis kötet jelent meg Berlinben. Könyvét a következőképen fejezi be a 49. lapon: „Wir schliessen diese kurze Betrachtung Oesterreichs... mit den prophetischen Worten *Ulrich von Hutten's*, des edlen Vorkämpfers deutscher Einheit...“:

»Es kann nicht sein, dass soviel Geist
Und Kraft und heilig Mut
Hinwelken soll, weil auf dem Land
Ein schwerer Fluch nun ruht.
Noch kommen muss und kommen wird
Ein besserer Tag, um den
Viel hunderttausend Lippen, ach,
Mit heisser Inbrunst fleh'n.«

Első tekintetre nyilvánvaló, hogy az 1488 és 1523 közt élt *Hutten Ulrich*nek tulajdonított vers nem egyéb, mint Vörösmarty „Szózat“-a 8. és 9. versének az a kitűnő német fordítása, amely *Moltke Miksa* tollából 1861-ben jelent meg a „Vasárnapi Újság“ már idézett mellékletén. Amikor aztán a Budapesten megjelenő „Literatura“ szerkesztősége kérdést intézett *Rungaldier*hez, hogy honnan vette az idézetet, a kitűnő tanár azt felelte, hogy eredeti jegyzetét elvesztette és így nincs módjában az eredeti helyet közölni.

ÍME IGY HATOTT VÖRÖSMARTY páratlan alkotása nemcsak északi rokonaink hazafias költészetére, de a szomszéd népekére is. E szimfónikus nagyének hullámrezgései nemcsak a svéd és finn írókat termékenyítették meg, hanem csehek, tótok és osztrákok is a magyar géniuszról kisajátított lelki kincsekkel lelkesítették honfitársaikat.

A „Szózat“ azonban mégis csak idebent töltötte be igazi hivatását. Abban a hazában, melynek földjéhez, népéhez és hősiés tör-

ténetéhez fűződött. Különbözik is minden más nép nemzeti dalától. „Itt a dicsőség reggele!”, éneklí büszkén a francia. A „Marseillaise”-zel valóban egy forradalom kitörését lehetne előidézni. A porosz győzelmi koszorúkról s a németység világelsöprő diadaláról harsog. Az angol a tengerek uralmát zengi. A lengyelek himnusza a lemondás éneke, egy haldokló nemzeté.

A „Szózat”-on is a keserű pesszimizmus az úr. Miként Ady, Vörösmarty is a „halál rokona”. A magyar romantika korában még a nemzethalál rémsége kísértett. A baljós tényeken kívül az elmékre nehezedett Herder történelemfilozófiai jóslata, mely szerint a magyar el fog tűnni a nemzetek sorából, miután az európai keresztény kultúra védőbástyájaként betöltötte hivatását. Élete alkonyán maga Vörösmarty is összeroskad, amikor a szabadságharc szörnyű kimenetelében jóslatát beteljesedni érzi. Pedig hol volt még Világostól Trianon! Még csak aztán jött „a nagyszerű halál”, „S a sírt, hol nemzet sülyedt el, Népek veszik körül.” Amde abban a biztatásban van a „Szózat” történelmi hivatása, időtlen értéke, jelenünk döbbenetes sívársága közt felemelő vígasza, hogy

»...annyi balszerencse közt,
Oly sok vizsály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.«

Fenséges multunk öntudatával várjuk tehát a „népek hazájá”-tól, a nagyvilágtól, hogy revízió alá veszi rólunk elhamarkodott ítéletét és történelmi jogainkat méltányolva, érdemeink szerint fog ítélni a világ nagy areopágja. Elhivatottságunknak életünket továbbformáló ezzel a benső öntudatával zengjük Arannyal:

»Hallottad a szót: »rendületlenül!«?
Ábránd, hiúság, múltó kegy, javak, —
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Óh, értsd meg a szót: árban és apályon
— Szirt a habok közt — hűséged megálljon!«¹

CSEKEY ISTVÁN

¹ 1940 könyvnapjára húsz nyelven adtam ki a „Szózat”-ot a következő kötetben: *A Szózat és a nagyvilág. L'Appel Chant National Hongrois en 20 langues.* 120 l. A kötet elején 45 lap bevezetésben feltártam az érdekes nemzetközi témavándorlást, kikutattam a fordítások történetét, mindeniknél jeleztem a fordításvariánsok lelehelyét és lehetőleg a legjobb fordítást adtam közre. Nem kisebb fordítók is akadtak, mint az idősebb Dumas.

A „Szózat” külföldi hatásairól még a következő tanulmányaim jelentek meg: *Ungarische Einflüsse auf die finnische und estnische Nationalhymne.* (Fenno-Ugria V B Tallinn, 1936. 386—400. l. — *Les cent ans d'un chant national hongrois et sa fortune internationale.* (Nouvelle Revue de Hongrie t. LVII, 1937, p. 350—355.) — *Hogyan tették a csehek nemzeti dalukká a Szózatot?* (Magyar Nemzet, Délmagyarország és Szolnoki Újság 1938. XII. 25.) — *A százéves Szózat és hatása külföldön.* (Budapesti Szemle CCLIII. k., 1939, 739. sz., 257—283. l.) — *Höimrahvaste rahvusühmüidest.* [A rokonnépek nemzeti himnuszai.] (Eesti Kirjandus [Eszet Irodalom] XXXIII. évf., Tartu, 1939, 9. sz., 377—389. l.) — *Satavuotias Szózat ja sen vaikutus ulkomaille.* [A százéves Szózat és hatása külföldön.] (Heimotyö [Néprokónsági Munka] IV, Helsinki, 1941, 21—34. l.) — *A százéves Szózat innepére.* (Keleti Újság, Kolozsvár, 1943. XII. 5. U. a. Új Magyarság, Budapest, 1943. XII. 11.)